

Manjšine in večine, marginalne in dominantne skupine: nemi spomini in prakse sožitja

Program in povzetki

Posvet Slovenskega etnološkega društva

v sodelovanju z Inštitutom za
slovensko narodopisje ZRC SAZU

Prešernova dvorana SAZU, Ljubljana

27. maj 2016

SLOVENSKO *etnološko* DRUŠTVO
SLOVENE *ethnological* SOCIETY

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Manjšine in večine, marginalne in dominantne skupine: nemi spomini in prakse sožitja

Posvet Slovenskega etnološkega društva v sodelovanju z Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU

Program in povzetki

Uredila:	Saša Poljak Istenič
Jezikovni pregled:	Saša Poljak Istenič
Oblikovanje in prelom:	Ana Destovnik
Izdalo:	Slovensko etnološko društvo
Zanj:	Anja Serec Hodžar, predsednica

© Slovensko etnološko društvo
Ljubljana, maj 2016

Tisk:	Megacop, Ljubljana
Naklada:	70 izvodov

PROGRAMSKI IN ORGANIZACIJSKI ODBOR POSVETA:

Saša Poljak Istenič, ZRC SAZU
Katja Hrobat Virloget, FHŠ UP
Mateja Habinc, FF UL
Barbara Sosič, SEM

Prešernova dvorana SAZU, Ljubljana, 27. maj 2016

Posvet sofinancira Ministrstvo za kulturo.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

39(497.4)(082)
316.347(497.4)(082)

POSVET Slovenskega etnološkega društva v sodelovanju z Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU (2016 ; Ljubljana)

Manjšine in večine, marginalne in dominantne skupine : nemi spomini in prakse sožitja : program in povzetki / Posvet Slovenskega etnološkega društva v sodelovanju z Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana, 27. maj 2016 ; [uredila Saša Poljak Istenič]. - Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 2016

ISBN 978-961-6775-19-9
1. Gl. stv. nasl. 2. Poljak Istenič, Saša
284812800

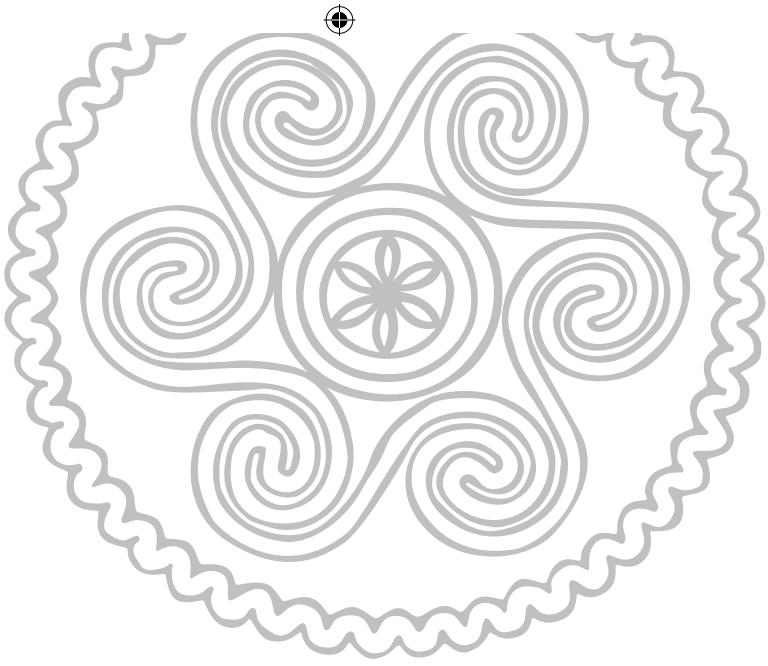
Manjšine in večine, marginalne in dominantne skupine: nemi spomini in prakse sožitja

Saša Poljak Istenič, Katja Hrobat Virloget, Mateja Habinc in Barbara Sosič

Ob dolgoletnih prizadevanjih delovne skupine za Slovence zunaj Republike Slovenije in po okrogli mizi o slišnosti manjšin na Vzorednicah med slovensko in hrvaško etnologijo konec leta 2014, ki je pokazala na potrebo po bolj poglobljeni obravnavi odnosa med večino in manjšinami, je Slovensko etnološko društvo v sodelovanju z Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU v letu 2016 pripravilo posvet z naslovom *Manjšine in večine, marginalne in dominantne skupine: nemi spomini in prakse sožitja*. Z njim želimo spodbuditi razpravo o vplivu manjšin in marginalnih skupin na sožitje v etnično in socialno raznolikih okoljih, identificirati prakse, kjer ima dediščina kohezivno vlogo v skupnostih, obremenjenih z zgodovinskimi konflikti, ter povezati nacionalne manjšine in druge marginalne skupine v prizadevanjih za pre- in pripoznanje dediščin.

Čeprav so se manjšine z različnimi pritiski soočale že v 2. polovici 19. stoletja in je bila za status nekaterih odločilna 1. svetovna vojna, njihov sedanjí položaj, sploh v Srednji in Vzhodni Evropi, bistveno oblikujejo tudi množični premiki prebivalstva in etnična čiščenja po 2. svetovni vojni, ko so se države preoblikovale po načelu etnične homogenosti. Skupine, ki se z novo nacionalno identiteto in/ali političnim sistemom niso identificirale – Slovenci v sosednjih državah, Italijani, Madžari, Nemci v Sloveniji – so morale oditi ali so postale marginalizirane, njihovi spomini in dediščina pa utišani. Podobno marginalizacijo so pol stoletja pozneje, po slovenski osamosvojitvi, doživeli priseljenci iz nekdanje Jugoslavije in pa delavski razred, ko so se iz elitnega razreda (vojaški sloj) ali razreda, na katerem je SFRJ gradila ideologijo (delavski sloj), spremenili v drugorazredni sloj brez glasu. Dediščina takih marginalnih skupin je prepuščena propadu, v redkih primerih preinterpretacije pa njeni nekdanji uporabniki nimajo več dostopa do nje.

Letošnja konferenca spodbuja etnologe, kulturne antropologe, sorodne raziskovalce in strokovnjake, pa tudi člane manjšin in marginalnih skupin, sodelavce nevladnih organizacij in aktiviste, naj večkrat opozarjajo na svoje aktualno delovanje in raziskovanje. Želimo si opozoriti na neme glasove, utišane spomine in skrite dediščine, razmišljati, kako marginalnim skupinam tudi v vsakdanjem življenju dati glas in jih enakopravno vključiti v dominantni dediščinski diskurz, ter razpravljati o praksah sožitja med marginalnimi in dominantnimi skupinami.

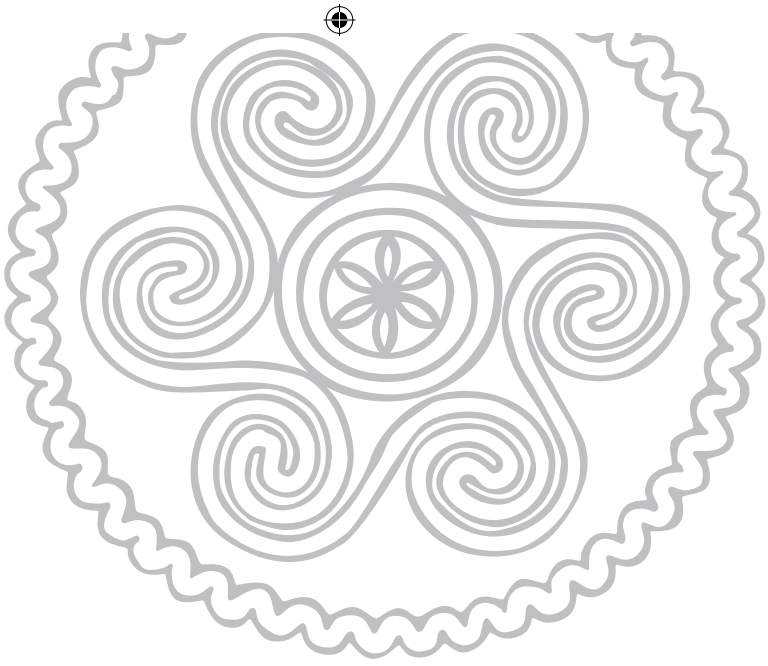

PROGRAM

8.00 <i>Registracija udeležencev</i>		
8.15	Pozdravni nagovori	Anja Serec Hodžar, predsednica SED; Ingrid Slavec Gradišnik, predstojnica ISN
8:30-10:00	Kmečki človek v primežu zgodovinskih in političnih preobratov	Nadja Valentinčič Furlan
	Moderatorka: Saša Poljak Istenič	Tujci doma. O nemih spominih italijanske narodne skupnosti in večinskem prebivalstvu "brez korenin" v obalnih mestih Slovenije
	Romi in reprezentacije romske dediščine: utišani ali slišani spomini?	Alenka Janko Spreizer
10:00-10:15 <i>Odmor za kavo</i>		
10:15-11:45	Krepitev (pro)aktivne participacije narodnih skupnosti narodov nekdanje SFRJ v slovenski Istri	Mirna Buić
	Moderatorka: Katja Hrobat Virloget	Vsi na -i č s(m)o zanič
	Nemi glas ezana v Ljubljani	Alenka Černelič Krošelj Mojca Kovačič
11:45-13.00 <i>Odmor za kosilo</i>		
13.00-14:30	Kulturna dediščina kočevskih Nemcev: od nemega spomina k praksi sožitja	Anja Moric
	Moderatorka: Barbara Sosič	Spremembe konteksta, premene vlog: Nemci in Slovenci v Mariboru od srede 19. do srede 20. stoletja
	Čehi v Sloveniji – po drugi svetovni vojni nevidna manjšina	Marjeta Keršič Svetel
14:30-14:45 <i>Odmor za kavo</i>		

14:45-15:45	Titoistična tabuizacija, diskriminacija, segregacija, stigmatizacija	Jože Dežman
Moderatorka: Mateja Habinc	Zapuščene tovarne med avtoritarnimi in marginalnimi diskurzi	Saša Poljak Istenič
15:45-16.00	<i>Odmor za kavo</i>	
16.00-18:10	Pozabljene tržaške manjšine	Daša Ličen
	Muzejske zbirke na Tržaškem	Barbara Sosič in Polona Sketelj
	O pomenu kulturne dediščine slovenske manjšine v Videmski pokrajini	Mojca Ravnik
	Slovenščina v družini – pogovorni ali tuji jezik?	Martina Piko Rustia
	Alpsko-jadranski prostor v luči jezikov in kultur	Herta Maurer - Lausegger
18:15	Sklepna razprava	

POVZETKI

Kmečki človek v primežu zgodovinskih in političnih preobratov

Nadja Valentinčič Furlan, Slovenski etnografski muzej
nadja.valentincic@etno-muzej.si

Mirko Mlakar, kmet iz Porezna v Baški grapi, rojen leta 1926, je v 90. letih 20. stoletja zapisal svoje spomine. Njegove identitete in kroge bivanja bomo interpretirali s poudarkom na preobratih: rojen kot pripadnik slovenske manjšine v Kraljevini Italiji je že kot najstnik postal izgnanec v Toskani in prisilni delavec v Avstriji; po koncu druge svetovne vojne je dočakal svobodo, vendar pa se je kot gorski kmet kmalu začel počutiti kot marginelec.

Porzenkarji so bili med obema vojnama kot vsi primorski Slovenci manjšina v Kraljevini Italiji, živeli so tik ob meji z Jugoslavijo. Pred začetkom druge svetovne vojne so Italijani vaščane za štirinajst dni prisilno izselili v Toskano. Mlakarjevi so med drugo svetovno vojno kot zavedni Slovenci podpirali partizane, zato so jih doletela najprej fašistična zaslišanja in zapori, po letu 1943 pa še nacistična; sedemnajstletni Mirko in dva brata so bili poslani na prisilno delo v okolico Beljaka, trije sorojenci v koncentracijska taborišča. Po drugi svetovni vojni je zavladata svoboda: izropano kmetijo so s trdim delom spet oživili, Mirko je imel veliko veselje z večerno šolo in dramskimi igrami v slovenskem jeziku. Srečo so kmalu skalili povojni dogodki, ki niso bili skladni z vrednotami, za katere so se borili Mlakarjevi, in do gorskih kmetov popolnoma nespodbudna kmetijska politika. Mirko se je moral zaposliti v tovarni, da je družina lahko preživela na gorski kmetiji, krivični odnos do kmetov pa ga je bolel še, ko je bil v pokoju.

Spomini Mirka Mlakarja se začnejo kot klena kmečka življenjska zgodba, v drugi polovici pa se prelevijo v kritiko socialistične družbene ureditve. Mirko Mlakar jih je začel pisati v samostojni Sloveniji na pobudo nečaka Stanislava Beguša, vendar mu je naročil, da jih sme izdati šele po njegovi smrti. Knjiga je ravnokar izšla v samozaložbi s spremnimi besedami zgodovinarja, slavista in etnologinje. Dragocena je, ker so tovrstna pričevanja kmečkega človeka v slovenski etnologiji razmeroma redka.

Tujci doma. O nemih spomnih italijanske narodne skupnosti in večinskem prebivalstvu "brez korenin" v obalnih mestih Slovenije

dr. Katja Hrobat Virloget, Univerza na Primorskem,
Fakulteta za humanistične študije
katja.hrobat@fhs.upr.si

Po drugi svetovni vojni je Jugoslavija pridobila narodnostno mešano območje Istre. Zaradi spremembe državnih meja in uvedbe socialističnega sistema se je iz obalnih mest, kjer je bilo večinsko italijansko govoreče prebivalstvo, izselilo okrog 90 odstotkov ljudi. Migracije gre razumeti v kontekstu evropskih povojnih premikov prebivalstva oziroma postimperialnih procesov po razpadu italijanskega fašističnega imperija. Zaradi dvajsetletne fašistične politike etničnega čiščenja, vzpostavljanja superiornosti italijanske kulture ter vojnega nasilja so bili italijanski prebivalci po vojni v novi državi (Jugoslaviji) večinoma obremenjeni s kolektivno krivdo, zato so bili njihovi spomini in dediščina utišani. Tisti, ki niso zapustili Istre, so se v mestih spremenili v (uradno priznано) manjšino. V zapuščena »mesta duhov« so se priselili ljudje iz drugih delov Slovenije in Jugoslavije. Predvsem ti, ki so prihajali iz celinskih območij, s sredozemsko kulturo do tedaj niso imeli stika.

Večina istrskih urbanih središč še danes deluje zapuščeno. Stavbe se ne obnavljajo, prebivalcem sta sredozemska urbana arhitektura in življenje tuji, ni tradicije celoletnega življenja z morjem ... Vzrok »nedediščinskih« odnosov do urbanih prostorov se zdi v tem, da se večinsko lokalno prebivalstvo z njimi ne istoveti. Prišleki s sicer dominantno nacionalno identiteto živijo v prostoru z občutkom brez koreninjenosti. V urbanih središčih večinsko prebivalstvo predstavljajo ljudje z nekdanjo skupno jugoslovansko identiteto, ki so z razpadom Jugoslavije postali novi tujci. Ta mesta dojemajo kot svojo dediščino tisti, ki so danes v manjšini (Italijani). V ostankih beneške urbane dediščine iščejo oporo svoji identiteti.

Prispevek bo na podlagi etnografskega dela opozoril na neme spomine pripadnikov italijanske narodne skupnosti, ki so se zaradi spremenjenih okoliščin znašli v vlogi tujcev doma, ter hkrati nakazal spomine današnjega večinskega prebivalstva, priseljencev, ki jih na sedanji »dom« ne vežejo ne medgeneracijski spomini in ne tradicija.

Romi in reprezentacije romske dediščine: utišani ali slišani spomini?

dr. Alenka Janko Spreizer, Univerza na Primorskem,
Fakulteta za humanistične študije
alenska.janko.spreizer@fhs.upr.si

Romi kljub svojemu relativno velikemu številu v Evropi večinoma predstavljajo marginalizirano in deprivilegirano skupino prebivalstva, čeprav so družbeno in kulturno heterogena skupina ljudi. Od osamosvojitve in samostojnosti Republike Slovenije so različni deležniki prek manjšinskih kulturnih, izobraževalnih in socialnih politik poskušali doseči izboljšanje položaja romske skupnosti v Sloveniji. Prispevek se osredinja na pregled pisanja o romski dediščini ter na analizo različnih praks, ki so skušale prispevati k reprezentaciji glasov članov romskih skupnosti. V predstavitvi bodo posebej izpostavljeni raznovrstni poskusi predstavljanja romske dediščine v različnih muzejih na območju današnje Slovenije, v Prekmurju in na Dolenjskem. Prinaša razmislek o vprašanju, kolikšen je doprinos teh poskusov k reprezentaciji romske dediščine in k ozvočenju marginaliziranih glasov romske etnične skupnosti. Posvetili se bomo vprašanju, kako se v izbranih primerih reprezentira romska dediščina in kaj se izpostavlja pri kulturi Romov z namenom dati veljavo utišani oziroma prezrti dediščini.

Krepitev (pro)aktivne participacije narodnih skupnosti narodov nekdanje SFRJ v slovenski Istri

Mirna Buić, Kulturno izobraževalno društvo PiNA
mirna.buic@pina.si

Narodne skupnosti narodov nekdanje SFRJ so se po osamosvojitvi Slovenije kot »nove« manjšine znašle v nezavidljivem statusnem položaju s še do danes na rudimentaren način urejenimi pravicami, kar se izraža v pomanjkanju konkretnega modela ohranjanja njihove narodne identitete ter sistemski neurejenosti njihovega organiziranja in financiranja (Komac 2007). Ker te narodne skupnosti nimajo priznanega statusa uradne manjšine, ki bi jim nudil in zagotavljal posebne kolektivne pravice, so se prisiljene soočati z dejavniki, ki ovirajo njihovo (pro)aktivno participacijo v slovenski družbi, natančneje participacijo v procesih odločanja in splošno participacijo v javnem življenju, ki bi jim omogočila lažjo integracijo (Kralj 2010). To, da nimajo formalnega statusa, še posebej omejuje njihovo kakovostno delo na področju ohranjanja kulturne dediščine (Sedmak 2005). Poleg tega je politična marginaliziranost teh skupnosti velika. Zaradi statusne neopredeljenosti (in neimenovanosti) še vedno ostajajo nevidne družbene skupine.

Kulturno izobraževalno društvo PiNA s svojimi projekti in programi skuša prispevati k opolnomočenju teh skupnosti v slovenski Istri, proaktivnemu zavzemanju za njihove pravice in izoblikovanju takih družbenih razmer, ki bodo spodbujale k višji ravni večkulturnega razumevanja, k medkulturnemu dialogu, priznavanju temeljnih pravic narodnih skupnosti v vseh družbenih sferah in posledično trajnostnemu družbenemu in navsezadnje gospodarskemu razvoju regije. Avtorica bo v svojem prispevku predstavila podporne projekte in aktivnosti za posameznike in manjšinske nevladne organizacije (pravna podpora, projektno svetovanje, (samo)zagovorništvo) ter participativne metode za opolnomočenje pripadnikov narodnih skupnosti (npr. gledališče zatiranih), zagovorništvo in preprečevanje diskriminacije.

Vsi na -ič s(m)o zanič: življenje vojaških – letalskih družin v Brežicah po letu 1991

Alenka Černelič Krošelj, Posavski muzej Brežice

alenka.cernelic.kroselj@pmb.si

Značilnosti, ki dajejo Posavju specifičen značaj, so lega ob meji s Hrvaško, velik delež priseljencev iz drugih republik bivše države ter dejstvo, da je (bilo) pomembno tranzitno območje in pomemben prehodni center za begunce v času jugoslovanske vojne. Brežice so se že pred drugo svetovno vojno z gradnjo letališča v Cerkljah ob Krki začele spreminjati iz »važnega obrtniškega in trgovskega mesta« v »vojaško – letalsko mesto«. Po drugi svetovni vojni je bilo to letališče eno najpomembnejših vojaških letališč in mesto je sprejelo številne prebivalce, ki so prišli sem oziroma bili poslani na delo. Zasnovana in zgrajena so bila nova stanovanjska naselja (kolonije), mladi fantje (vojaki, letalski mehaniki, piloti in drugo vojaško osebje) pa so se poročali z lokalnimi prebivalkami. Od 50. let so se v Brežicah rojevali otroci iz mešanih zakonov s priimki, ki so se večinoma »zaključevali« na -ič. Vojaški del prebivalstva je svojo nacionalno istovetnost ohranjal predvsem z rabo jezika, Dom JLA pa je skrbel za kino predstave in drugo kulturno udejstvovanje tudi v srbohrvaškem jeziku. Iz pričevanj o življenju v Brežicah v 70. in 80. letih 20. stoletja je bilo neodobravanje rabe srbohrvaškega jezika v slovenskem mestu »pogumno in obsojanja vredno dejanje«, vojaške družine pa družbeno in ekonomsko privilegirane. Poroka z »vojnim licem« je bila zaželena in dobrodošla, saj je utrjevala družbeni status. Ali so bili Slovenci v tistem času brežiška marginalna skupina? Kakšen je bil obrat leta 1991 in kako je vplival na različne skupine, ki do tedaj niso potrebovale »svoje dediščine in istovetnosti«? Ali lahko pred letom 1991 govorimo o sožitju, potem o letih nerazumevanja oziroma marginalizacije in v zadnjih letih o času »jugonostalgije« z vzpostavljanjem novih odnosov in novega sožitja oziroma razumevanja?

Posavski muzej Brežice v letu 2016 kot del obeležitve 25. obletnice osamosvojitve in vzpostavitve samostojne države Republike Slovenije raziskuje in z zgodbami posameznikov iz različnih skupin predstavlja območje ob novi meji. V prispevku bodo predstavljeni predvsem otroci – potomci mešanih zakonov, ki so bili v času osamosvojitve na pragu odraslosti. Ob življenjskih odločitvah, ki so jih te družine morale sprejeti, se je v družbi začelo pojavljati in uveljavljati opredeljevanje glede na končnico priimka – priimki s končnico -ič oziroma predvsem -ič so bili označeni slabšalno – »kot južnih, ta južnih« in večkrat tudi z izrekom »vsi na ič (-ič) so zanič«. Prispevek pomeni uvod v daljše prizadevanje Posavskega muzeja Brežice za ohranjanje dediščine vseh prebivalcev tega območja in njihovo vključevanje v muzejske dejavnosti.

Nemi glas ezana v Ljubljani

dr. Mojca Kovačič, ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut

Mojca.Kovacic@zrc-sazu.si

Muslimanska skupnost v Ljubljani gradi Islamski verski in kulturni center. Gradnjo so več let spremljale debate in polemike v množičnih medijih in širši javnosti. Te so vplivale na potek gradnje, prikazale pa so tudi družbeno in politično razmerje do muslimanske skupnosti v Sloveniji. Študije religijskih prostorov so razkrile, da je zvok eden od pomembnih kazalnikov religijske moči v prostoru in da odsotnost zvoka, ki simbolizira navzočnost marginalizirane skupnosti v javnem prostoru, priča o odnosu večine do nje.

V prvem delu prispevka predstavljam, na kakšne načine se mesta po svetu soočajo z religijsko zvočnostjo muslimanskega klica k molitvi, v drugem pa predstavim opažanja, kako se ljudje odzivajo na verjetnost, da bo v zvočnem prostoru Ljubljane navzoč *ezan*, muslimanski klic k molitvi. Pri tem se sprašujem, na kakšen način *ezan* »ogroža« zvočno dediščino mesta, kakšne družbene in politične diskurze sproža nova zvočnost v prostoru, kako nova zvočnost izziva religijske in nacionalno identiteto prebivalcev ter kakšen je pomen religijske zvočnosti za muslimansko skupnost v Sloveniji.

Kulturna dediščina kočevskih Nemcev: od nemega spomina k praksi sožitja

Anja Moric, Zavod Putscherle
anjamoric@gmail.com

Na Kočevskem, ki med slovenskimi pokrajinami izstopa zaradi svoje posebne, pogosto tragične zgodovine, je 600 let obstajalo svojstveno jezikovno območje. Dve skupnosti – slovenska in kočevarska – sta tam sobivali in druga drugo bogatili do pojava konflikta, ki ga je konec 19. stoletja vzbudil nacionalizem in je vrh dosegel z nacifikacijo (dela) kočevarske skupnosti v 30. letih 20. stoletja, z njeno odselitvijo s Kočevske v letih 1941/42 in v povojnih izgonih in pobojih (kočevskih) Nemcev. Kočevska tudi danes ostaja etnično in socialno raznoliko območje, saj poleg Kočevarjev tam živijo še druge skupnosti (romska, srbska), od slovenske osamosvojitve pa se na obisk vrača tudi vse več izseljenih Kočevarjev in njihovih potomcev, ki iščejo svoje korenine. Še več: elementi (snovne in) nesnovne kulturne dediščine s tega območja so se razširili po vsem svetu, saj se poleg Slovenije ohranjajo tudi v ZDA, Kanadi, Avstriji in Nemčiji, kamor so se Kočevarji izselili.

Namen prispevka je prikazati elemente kulturne dediščine (nekdanjega) kočevskega poselitvenega območja na Kočevskem: kočevarski dialekt, šege in navade, nošo itd., ki so se v Sloveniji in tujini obdržali kljub preselitvi. Prispevek temelji na raziskavi, opravljeni med Kočevarji v Sloveniji, ZDA, Kanadi, Avstriji in Nemčiji, in bo prikazal, katere prvine kočevarske kulturne dediščine so se obdržale do danes in kje ter na kakšen način so se obdržale. Predstavljene bodo nekatere dobre prakse ohranjanja kočevarske kulturne dediščine, pa tudi predlogi, kako v prihodnosti prispevati k prepoznavnosti in ohranitvi kočevarske kulturne dediščine ter (s tem) spodbujati sožitje med skupnostmi (doma in v tujini), obremenjenimi s (preteklimi) konflikti.

Spremembe konteksta, premene vlog: Nemci in Slovenci v Mariboru od srede 19. do srede 20. stoletja

dr. Jerneja Ferlež, Univerza v Mariboru, Univerzitetna knjižnica Maribor
jerneja.ferlez@um.si

Prispevek bo obravnaval položaj nacionalne skupine, ki jo zaradi pripadnosti nemškemu jezikovnemu, kulturnemu ali političnemu krogu s skupnim imenom imenujemo Nemci. Predstavil bo položaj te skupine v spreminjajočem se političnem kontekstu Maribora v 20. stoletju. Pri tem bo stoletje političnih premen le kontekst, v ospredju pa bodo usode nekaterih anonimnih meščanov v razburkanih zunanjih okoliščinah ter njihovi odzivi na spreminjajoči se položaj.

Položaj nemške skupnosti v Mariboru je zanimiv, ker je od prevladujoče in vplivnejše skupnosti v mestu pred prvo svetovno vojno prešla v politično manjšinski, gmotno pa še vedno močan in vpliven položaj v obdobju med obema vojnama, nato pa je po drugi svetovni vojni v mestu pustila skoraj samo še materialno sled. Materialne sledi nekdanjih nemških someščanov so kljub fizični prisotnosti – stanovanjske zgradbe, javni objekti, industrijski objekti, urbanistične rešitve – v obdobju po drugi svetovni vojni do neke mere spolzeli iz zavesti meščanov.

Prav nenadni preskok iz večinskega v manjšinski položaj v političnem in javnem življenju in posledično spremenjen položaj tudi v vsakdanjem življenju bosta prikazana z zgodbami nekaterih posameznikov, ki so pred drugo svetovno vojno živeli in delali v Mariboru. Prispevek bo med drugim izhajal iz ugotovitev, ki so bile predstavljene na veliki razstavi Nemci in Maribor, postavljeni leta 2012 v mariborski Veliki kavarni.

Čehi v Sloveniji – po drugi svetovni vojni nevidna manjšina

Marjeta Keršič Svetel

marjeta.svetel@telemach.net

Čehi v Sloveniji številčno niso bili posebno velika skupnost; ob zadnjem štetju, ko so zanje na voljo podatki, to je iz leta 1948, se je za Čeha v Sloveniji deklariralo 1063 ljudi. To število je bilo veliko manjše kot tik pred drugo svetovno vojno, kar je posledica zelo represivnega odnosa do pripadnikov češke skupnosti v povojnih letih. Šlo je predvsem za pripadnike t. i. meščanskega sloja, izobražence, visoko kvalificirane delavce, lastnike tovarn, zdravnike, kulturnike ... Od konca 19. stoletja pa do druge svetovne vojne je ta skupnost močno vplivala na življenje v Sloveniji, predvsem na kulturo, gospodarstvo in tudi na politično misel – od sokolstva pa do masarikovstva. Šlo je za dobro organizirano skupnost, ki je imela svoje dopolnilne šole v češkem jeziku, svoje prireditve, organizirane tečaje češkega jezika, prek Jugoslovansko-češkoslovaške lige pa se je aktivno vključevala tudi v mednarodno sodelovanje med kraljevino Jugoslavijo in Češkoslovaško republiko. Po drugi svetovni vojni je bila ta skupnost s prepovedjo delovanja Česke obce in Lige, z zaplenbo čeških podjetij ter s pritiskom na posameznike tako rekoč popolnoma izbrisana. Poskusi, da bi po osamosvojitvi Slovenije spet zbrali ostanke te skupnosti v Sloveniji – oziroma vsaj potomce že pred drugo svetovno vojno tu živečih čeških družin – kljub nekaj prizadevanjem niso uspeli. Pa vendar bi bilo prav, da se te skupnosti in njene vloge v določenem obdobju slovenske zgodovine spomnimo ter v luči sodobnega družboslovja in humanistike znova presodimo njen pomen in vlogo v slovenskem prostoru.

Titoistična tabuizacija, diskriminacija, segregacija, stigmatizacija

dr. Jože Dežman, Gorenjski muzej Kranj
jdmemores@gmail.com

Titoizem se je vzpostavil tako, da je najprej razdelili svet mrtvih. Uradne režimske statistike so priznavale 46.000 smrtnih žrtev, ki so jih imenovali z oznako »padli borci in žrtve fašizma«. Danes je v popisu žrtev vojne in revolucije Inštituta za novejšo zgodovino skoraj 100.000 imen vseh žrtev. Polovica tabuiranih žrtev je v verigo aparthajdske drugorazrednosti potegnila svoje sorodnike. Podobna logika izključevanja je veljala tudi na frontah razrednega boja: plemstvo, meščanstvo po premoženju in izobrazbi, duhovščina in verniki ter kmetstvo so bili deležni trajne in sistematične represivno-diskriminatorne obravnave. K vsemu temu so dodatne imaginacije sovražnega in kriminaliziranje po političnem voluntarizmu ustvarile množico ljudi, ki so bili podvrženi politično policijskim in sodnim obravnavam. Vseh je bilo toliko, da je nastal sistem, v katerem je privilegirana manjšina neprestano organizirala hajke nad različnimi osovraženimi drugimi. V prispevku bom skušal kvantificirati in kvalificirati tovrstno titoistično produkcijo.

Zapuščene tovarne med avtoritarnimi in marginalnimi diskurzi

dr. Saša Poljak Istenič, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje
sasa.poljak@zrc-sazu.si

Politični diskurz o socialistični preteklosti je danes pretežno negativen, po drugi strani pa je v javnosti zaznati tudi precej nostalgije po časih, ko smo živeli v nekdanji Jugoslaviji. Nekoliko drugače je s percepcijo industrijskih območij, s katerimi se le še redko kdo počuti povezanega ali se z njimi celo istoveti; večinoma so to nekdanji delavci ali tisti, ki so se kot pripadniki delavskega razreda počutili spoštovani in so v socializmu imeli spodobno poklicno ali zasebno življenje. Po spremembi ideološkega in gospodarskega sistema so ti postali marginalizirani, njihovi spomini so bili izločeni iz dominantnega spomina, njihova dediščina pa prepuščena pozabi in propadu. Prispevek se osredinja na izbrane ljubljanske tovarne, ki so se do danes spremenile v degradirana območja, urbano dediščino ali objekt občinskih revitalizacijskih načrtov. Temelji na etnografski raziskavi različnih akterjev in analizi dominantnega dediščinskega diskurza, da bi pokazal na današnji dvoumni pomen socialistične dediščine in na vključenost oziroma odsotnost delavskih spominov v javnosti.

Pozabljene tržaške manjšine

Daša Ličen, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje

dasa.licen@zrc-sazu.si

Zgodovinarica Marina Cattaruzza je kozmopolitski Trst 19. stoletja opisala kot otok ekonomskega liberalizma, kamor so se stekali tako tujci kot notranji migranti, ki so bili pripadniki različnih etničnih, socialno-kulturnih in verskih skupnosti ter družbenih plasti. V habsburškem Trstu so sobivali Srbi, Grki, Armenci, Hrvati, Nemci, Avstrijci, Švicarji, Judje, Italijani, Slovenci in predstavniki drugih skupnosti. Čeprav je bilo prebivalstvo Trsta in okolice na moč pisano, pa je spomin na Trst 19. stoletja praviloma enoličen. Slovenski raziskovalci sicer opozarjajo na slovensko govoreče prebivalce Trsta, peščica drugih na splošno heterogenost tega mesta, večina pa obtiči v okvirih nacionalnih paradigem in zanemarja tako historično kot sodobno različnost.

V prispevku ne iščem dokazov za obstoj različnih skupnosti Trsta v 19. stoletju, temveč odkrivam in razkrivam njihovo odsotnost v kolektivnem spominu, ki se opira na stališča in interpretacije raziskovalcev mesta. V tem okviru so osnova mojemu premisleku prav dela zgodovinarjev, etnologov in drugih raziskovalcev iz druge polovice 20. stoletja. Pri italijanskih raziskovalcih prevladuje že stoletje stara zgostitev heterogenih mestnih identitet v eno samo, da bi odkrili in potrjevali italijanskost »narodno ogroženega« Trsta. Dela slovenskih raziskovalcev so po drugi strani prežeta z občutkom zgodovinske krivice, tj. »izgube Trsta«; med mestnimi prebivalci pa poleg Italijanov poudarjajo le še Slovence. Tovrstne demence manjšin lahko marsikaj povejo tudi o sodobnosti, o ambivalentnem odnosu do multikulturalnosti, kozmopolitstva in o problematičnem sožitju različnih skupnosti in narodov, ki so v zadnjem času izjemno pereča tema.

Muzejske zbirke na Tržaškem

Barbara Sosič, mag. Polona Sketelj, Slovenski etnografski muzej
barbara.sosic@etno-muzej.si, polona.sketelj@etno-muzej.si

Uvodoma bosta predstavljena sodelovanje in vloga Slovenskega etnografskega muzeja pri evidentiranju in urejanju muzejskih zbirk Slovencev v Italiji in Avstriji. Na Tržaškem delujejo štiri muzejske zbirke (v Ricmanjah, v Škednju, v Repnu in v Križu), ki močno zaznamujejo slovensko identiteto svojih krajev in Slovencev na Tržaškem nasploh. Največkrat pozabljamo, da so izjemno pričevalni in posebni elementi celotne slovenske nacionalne identitete. Tako ostajamo kljub odprtim mejam vsak na svojem bregu in se večinoma premalo poznamo.

Slovenski etnografski muzej se že dolgo zaveda pomena kulturne dediščine izven meja Republike Slovenije in je tako že pred desetletji vzpostavil stike ter začel intenzivneje sodelovati s posamezniki in skupnostmi, ki so zbirke osnovali in zanje skrbijo. Največkrat smo pomagali pri inventarizaciji, restavriranju in večkrat tudi pri postavitvi zbirk za javnost. Leta 2002 smo osnovali poseben knjižni niz z naslovom Zbirke s te ali one strani? To so muzejski katalogi z bogato vsebino ter izborom fotografij reprezentativnih muzealij.

Muzejske zbirke se po ureditvi za javnost srečujejo s številnimi težavami in dilemami ter sčasoma znova iščejo svojo vlogo in smisel obstoja, pri čemer se večkrat pojavljajo pobude za sodelovanje in pomoč. Ob spremembah generacij pomemben del težav predstavljajo vodenje, financiranje in zagotavljanje odprtosti muzejev. Izkušnje kažejo, da so pri tem najuspešnejši tisti, ki so se uspeli trdno zasidrati v lokalnem okolju, obenem pa iščejo možnosti za sodelovanje z ustanovami v matični domovini in so torej odprti za pobude z obeh strani meje.

O pomenu kulturne dediščine slovenske manjšine v Videmski pokrajini

dr. Mojca Ravnik, raziskovalna svetnica v pokoju
mojcara@zrc-sazu.si

Avtorica bo pomen kulturne dediščine slovenske manjšine v Videmski pokrajini predstavila na podlagi raziskav družine, sorodstva, sosedstva, koledarskih šeg, čezmejnih odnosov in svojega dela pri projektu Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom (ZBORZBIRK), ki je bil izveden v programu čezmejnega sodelovanja Slovenija - Italija 2007–2013. Osvetlila bo nekatere značilnosti tradicionalne kulture prebivalcev teh krajev v okviru širšega socialno-kulturnega konteksta, ki ga zaznamujeta zgodovinska prikrajšanost za izobrazbo v materinem jeziku in izrinjenost slovenskega jezika iz javne rabe. Najhuje je bilo v Benečiji, kjer do ustanovitve Dvojezične osnovne šole v Špetru v šolskem letu 1984 nikoli niso imeli slovenske šole. V novejšem času se stanje izboljšuje, razcvetajo se poezija, gledališke in publicistične dejavnosti, a še vedno velja, da slovenščine v javnosti skoraj ni in da prebivalci, ki govorijo slovenska narečja, razen redkih izjem ne pišejo in večinoma tudi ne berejo knjižnega jezika niti narečja, tako da so neke vrste ljudstvo brez pisave v svojem jeziku. V tradicionalni kulturi in tudi v številnih zbirkah kulturne dediščine zato lahko vidimo sredstvo izražanja in samorealizacije, ki ima poseben pomen prav zaradi nezmožnosti oziroma omejenih možnosti in sposobnosti jezikovnega izražanja in komuniciranja. Avtorica ugotavlja, da je pri nas v zadnjem času izšlo veliko del o kulturni dediščini, ki zamejstva niti ne omenjajo, čeprav bi ravno spoznanja o kulturni dediščini slovensko govorečih prebivalcev v sosednjih državah lahko bistveno obogatila naše znanje o zakonitostih njenega razvoja.

Slovenščina v družini – pogovorni ali tuji jezik?

mag. Martina Piko-Rustia, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik
piko@ethno.at

Slovenščina v družini je temelj za ohranitev in razvoj slovenskih manjšin v zamejstvu. Čeprav so družbeni okviri v današnji skupni Evropi učenju slovenščine naklonjeni, kar dokazuje tudi naraščajoče število prijav k slovenskemu pouku na Koroškem, slovenščina v družinah nazaduje in vse bolj postaja eden od »tujih« jezikov, ki se ga otroci naučijo v vrtcu in šoli – tudi na nekdanj zelo močnih slovenskih oziroma dvojezičnih območjih.

V letu 2010 je na pobudo Krščanske kulturne zveze v Celovcu začela delovati iniciativa Slovenščina v družini, ki opozarja na pomembnost žive rabe slovenščine v družinskem okolju. Iniciativa Slovenščina v družini z različnimi pobudami (informacijski večeri in informativne brošure, letaki in lepaki, zgoščenke z narečnimi pravljicami in pripovedkami, strokovni posveti, strokovne publikacije) spodbuja razpravo o živi rabi (narečnega in knjižnega) slovenskega jezika v družini. Glavni cilj iniciative je ozaveščati družine, v katerih je slovenščina še živa, bodisi v starejši ali srednji generaciji, da dosledno uporabljajo slovenščino v družinskem krogu in v javnosti ter tako gojijo slovenščino kot družinski jezik, oziroma spodbujati vnovično oživitev jezika v družinah, kjer je ta v prejšnjih generacijah utihnil. Ohranjanje slovenščine v družinah je skrb vseh zamejskih skupnosti in tudi Slovencev po svetu, zato se slovenske skupnosti v teh prizadevanjih tudi povezujejo s pripravo skupnih posvetov in izdajo strokovnih publikacij.

Alpsko-jadranski prostor v luči jezikov in kultur

dr. Herta Maurer - Lausegger, Univerza Alpe-Adria v Celovcu, Inštitut za slavistiko / Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, Institut für Slawistik
herta.maurer-lausegger@aau.at

Alpsko-jadranski prostor na stičišču prometnih poti, jezikov in kultur ima že od nekdaj pomembno kulturnozgodovinsko vlogo v Evropi. Njegovi prebivalci, ki so jih v zgodovini združevale ali ločevale politične, (cerkveno)upravne in kulturne meje, so doživljali različne usode, ki so sooblikovale jezik, kulturo in identiteto tega srednjeevropskega geografskega pasu. Tu so naseljene številne etnične manjšine in večine (slovanskega, germanskega, romanskega porekla), za katere so značilne jezikovno-, kulturno- in socialnozgodovinsko pomembne posebnosti.

Spremembe družbenopolitičnih ureditev v prej socialističnih deželah, migracije, pregon ljudi iz (nekdanjih) vojnih območij in nastanek novih manjšin (npr. v nekdanji Jugoslaviji in Evropski uniji) so preobrazili podobo Evrope. Novo nastale države in evropske meje so spremenile razmerja med državami in regijami, hkrati pa so se spremenila tudi razmerja med manjšinami in večinami, tako da je včasih težko razločevati 'stare' manjšine od novo nastalih. Razpad nekdanje Jugoslavije in vojna dogajanja so povzročila, da so morali številni prebivalci južnoslovanskega prostora zapustiti svojo domovino in se naseliti v tujini. V skupni Evropi – tako tudi v alpsko-jadranskem prostoru – so se torej že zasidranim regionalnim identitetam pridružile in se še pridružujejo nove oblike identitet in samozavesti. Evropski zaščitni zakoni, evropska integracija in združevanje evropskega prostora so pripomogli k izboljšanju položaja etničnih manjšin. Transnacionalno kulturno in gospodarsko sodelovanje dežel in regij, skupni projekti za ohranjanje jezikovne in kulturne dediščine ter medsebojno podpiranje iniciativ krepijo kulturno in jezikovno zavest avtohtonih in 'novih' manjšin. V času globalizacije bo treba prizadevanja za ohranjanje jezikovne in kulturne dediščine kljub pozitivnemu ozračju še močno okrepiti. V prispevku bo predstavljen širši alpsko-jadranski jezikovni in kulturni prostor. Izpostavljeni bodo primeri etničnih manjšin in manjših jezikovnih skupnosti v severni Italiji ter na južnem Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem v Avstriji.